

LAIŠKAI

ANTRASIS LAIŠKAS

Tačiau ar man nederėtų galbūt geriau naudotis Jūsų suteikta laisve, nei kreipti Jūsų dėmesį gražiojo meno areną? Argi nėra bent jau ne šių laikų dalykas dairytis estetinio pasaulio kodekso, kai moralinio pasaulio reikalai žadina kur kas didesnę domesį ir yra kur kas artimesni, o filosofinių tyrinėjimų dvasia laiko aplinkybių raginama gilintis į visų tobuliausių meną – į tikros politinės laisvės kūrimą?

Nenorėčiau gyventi kitame šimtmečiuje ir būti kitam šimtmečiui darbavęsis. Žmogus yra toks pat savo laiko pilietis, kaip jis yra valstybės pilietis; ir jeigu laikoma nederamu, netgi neleistinu dalyku išsižadėti papročių ir įpročių, viešpataujančių tuose sluoksniuose, kuriuose gyveni, tai kodėl turėtų būti menkesnė pareiga, renkantis savąją veiklą, suteikti balsą šimtmečio poreikiams ir skoniui?

O tasai balsas regisi anaipol nepalankus menui, bent jau tam, kuriam vienam bus skirti manieji tyrinėjimai. Įvykių eiga pasuko laiko genijų kryptimi, grasinančia vis labiau atitolinti jį nuo idealo meno. Menas privalo palikti tikrovę, privalo dorai ir narsiai pasikylėti viršum poreikio; mat menas yra laisvės sūnus ir pageidauja, kad dėsnis jam diktuočiau dvasių būtinybę, o ne stygiaus lemiamos materijos reikmės. Tačiau dabar viešpatauja poreikis, uždėjęs nusmukusiai žmonijai savo tironišką jungą. *Nauda* yra mūsų laiko didysis stabas, kuriam privalo tarnauti visos galios ir kurį garbinti verčiami visi talentai. Šiose neįprastose svarstyklėse dvasiniai meno nuopelnai neturi svorio ir, nė truputėlio neskatinami, dingsta iš šurmulingos šimtmečio mugės. Net filosofinių tyrinėjimų dvasia atima iš vaizduotės vieną provinciją po kitos, ir meno ribos juo labiau siaurėja, juo labiau savo teritoriją plečia mokslas.

Ir filosofo, ir viešojo gyvenimo žmogaus akys su lūkesčiu įsmeigtos į politikos areną, kur dabar, kaip tikima, nagrinėjama didžioji žmonijos lemtis. Argi nėra smerktino abejingumo visuomenės gerovei ženklas nedalyvauti šiame visuotiniame pašnekesyje? Tuo pačiu mastu, kuriuo šis didis teisinis nagrinėjimas dėl savo turinio ir padarinių artimas kiekvienai žmogumi vadinamai būtybei, nagrinėjimo pobūdžiu jis privalo ypatingai dominti kiekvieną savarankišką mąstytoją. Klausimas, į kurį šiaip jau visados buvo atsakoma, vadovaujantis akla stipresniojo teise, dabar, kaip regisi, pateiktas svarstyti priešais grynojo proto teisėjo krėslą, ir asmuo, gebąs atsistoti į visumos centrą ir savąjį individą pasikylėti iki rūšies, turi teisę laikyti save tarėju šiame proto teisme, kuriame jis, kaip žmogus ir pasaulio pilietis, drauge yra ir suinteresuotoji pusė, suvokianti savo didesnę ar mažesnę priklausomybę nuo proceso sėkmės. Taigi šiame didžiame teisiniame nagrinėjime sprendžiamas ne vien jo paties reikalas; nuosprendis turi būti priimamas ir vadovaujantis įstatymais, kuriuos jis, kaip protinga dvasia, pats geba ir turi teisę diktuoti.

Kaip viliojama turėtų man būti imtis tyrinėti tokį dalyką su įžvalgiu mąstytoju ir liberaliu pasaulio piliečiu, sprendimą paliekant daryti širdžiai, su gražiu entuziazmu pasiryžusiai aukotis žmonijos gerovei! Koks malonus netikėtumas būtų, nepaisant tokio didelio padėties skirtumo ir atstumo, kurį daro būtina tikrojo pasaulio santykiai, idėjų platuose pasiekti tą patį rezultatą kaip ir Jūsų prietarų nepripažįstanti dvasia! Dėl to, kad atsispiriu šiai žaviai pagundai ir grožiui teikiu pirmenybę prieš laisvę, tariuosi galėsiąs ne tik pasiteisinti savo polinkiu, – viliosiu įstengsiąs šią pirmenybę pagrįsti ir principais. Tikiuosi įtikinsiąs Jus, kad ši materija kur kas mažiau svetima poreikiui negu epochos skoniui, netgi kad, mėginant patirtyje išspręsti minėtąją politinę problemą, privalu žengti estetikos keliu, nes kaip tik per grožį žengiama į laisvę.

Tačiau šio įrodymo man neįmanoma pateikti, neprimus Jums principų, kuriais protas apskritai vadovaujasi, kurdamas politikos įstatymus.

DVIDEŠIMT PENKTASIS LAIŠKAS

Kol žmogus savo pirmojoje fizinėje būklėje tik pasyviai priima į save juslių pasaulį, tik tai jaučia, – jis dar tebėra ir visiškai susiliejęs su tuo pasauliu, ir kaip tik todėl, kad pats tėra vien pasaulis, pasaulis jam dar neegzistuoja. Tik tuomet, kai žmogus, atsistojęs estetinėje padėtyje, iškelia pasaulį už savo ribų arba pasaulį *stebi*, jo asmenybė atsiskiria nuo pasaulio, ir pasaulis jam pasirodo, nes dabar jau žmogus su juo nebėra susiliejęs¹.

¹ Dar kartą primenu, kad abu šie periodai iš idėjos, teisybės, turi būti vienas nuo kito skiriami, tačiau patirtyje daugiau ar mažiau

Apmąstymas (refleksija) yra pirmasis liberalus žmogaus santykis su jį supančia visata. Godulys savo objektą tiesiogiai stveria, o apmąstymas savąjį nukelia tolyn ir kaip tik taip paverčia jį savo tikrąja ir neprarandama nuosavybe, kad leidžia jam pabėgti nuo aistros. Prigimties būtinybė, visiškai valdžiusi žmogų gryno jutimo būklėje, jam pradėjus reflektuoti pasitraukia, jusles apima akimirkos ramybė, net pats amžinai kintęs laikas sustoja, pasklidi sąmonės spinduliai susitelkia daiktan ir laikinumo fone iškyla *forma*, mintinis begalybės atvaizdas. Vos žmogaus viduje įsižiebia šviesa, ir aplink jį jau nebe naktis; vos jo viduje stoja rimtis, atlégsta ir audra visatoje, ir besigalynėjančios gamtos galios nurimsta, suvaržytos nekintamų ribų. Todėl tad nenuostabu, kad senų senovės poezijos veikalai apie šį didįjvykižmogaus viduje kalba kaip apie išorinio pasaulio revoliuciją ir mintį, įveikiančią laiko dėsnius, simboliškai perteikia paveikslu *Dzeuso*, užbaigiančio Saturno viešpatiją.

Iš gamtos vergo, kuriuo buvo, kol naudojosi vien juslėmis, žmogus, pradėjęs mąstyti, tampa jos įstatymų leidėju. Gamta, iki tol valdžiusi jį tiktai kaip *galia*, dabar kaip *objektas* stojasi prieš jo vertinantįžvilgsnį. Tai, kas jam yra objektas, jau nebegali būti jo viešpats; mat kad būtų objektas, pirma turi atsidurti jo valdžioje. Kai tik žmogus pradeda duoti ir kol duoda materijai formą, materijos poveikis jo negali paliesti; mat dvasios negali užgauti niekas daugiau, išskyrus tai, kas jai atima laisvę, o savąją laisvę dvasia juk ir įrodo, suteikdama formą beformei būčiai. Baimėjsikūrusi tik ten, kur viešpatauja sunki ir pavidalo neturinti masė ir kur tarp nepatikimų ribų šmėžuoja miglotos apybraižos; žmogus darosi pranašesnis už visas gamtos baisybes, jeigu tik geba suteikti joms formą ir paversti jas savo objektais. Pradėjęs tvirtinti savąjį savarankiškumą prieš gamtą, kaip reiškinį, jis įtvirtina ir savo orumą prieš ją, kaip galią, ir, taurios laisvės įkvėptas, sukyla prieš savo dievus. Dievai nusimeta šmėklų kaukes, kuriomis baugino žmogų kūdikystėje, ir tapęžmogaus vaizdiniais, nustebina jį, iškeldami jam prieš akis jo paties paveikslą. Dieviškoji Rytų kraštų pabaisa, valdanti pasaulį akla plėšraus žvėries galybe, graikų fantazijoje susitraukusi pavirsta bičiulišku žmogaus kontūru, titanų karalija griūva, ir begalinė forma sutramdo begalinę galią.

Tačiau, man vien pradėjus ieškoti kelio iš materialaus pasaulio ir galimybės pereiti į dvasių pasaulį, laisva manosios vaizduotės tėkmė jau nuvedė patį dvasių pasaulio vidurį. Grožis, kurio mes ieškome, jau liko mums už nugarų, nes mes, nuo nuogos gyvasties tiesiogiai perėję prie grynojo pavidalo ir grynojo objekto, jį stačiai peršokome. Toks šuolis nėra būdingas žmogaus prigimčiai, tad mes, norėdami žengti su ja koja kojono, vėlei turėsime grįžti į juslių pasaulį.

Tiesa, grožis yra laisvo apmąstymo kūrinys, ir mes drauge su juo įžengiame į idėjų pasaulį – tačiau, kaip privalu atkreipti dėmesį, dėl to nepasitraukdami iš juslių pasaulio, kaip kad esti, pažįstant tiesą. Tiesa yra grynas produktas, liekęs atmetus viską, kas materialu ir atsitiktina, grynas objektas, kuriame nebegali likti jokių subjektą varžančių užtvarų, grynas saviveikumas be jokių pasyvumo priemaišų. Tiesa, ir iš aukščiausios abstrakcijos esama kelio grįžti į juslių pasaulį; mat mintis sudirgina vidinius jautimus ir loginės bei moralinės vienovės vaizdinys pereina į juslinio atitikimo jausmą. Tačiau, gėrėdamiesi pažintomis tiesomis, mes labai aiškiai skiriame savąjį vaizdinį nuo savųjų jautimų ir pastaruosius laikome atsitiktinumu, kurio kuo puikiausiai galėtų ir nebūti, nors dėl to pažinimas nesiliautų ir tiesa vis tiek liktų tiesa. Tačiau visai tuščias darbas būtų mėginimas šią sąsają su gebėjimu justai atskirti nuo *grožio* vaizdinio; mat negalime tenkintis, vieną jų mąstydami kaip kito padarinį, ir turime juos abu drauge laikyti kits kito ir padariniu, ir priežastimi. Mėgaudamiesi pažintomis tiesomis, mes be vargo skiriame perėjimą nuo veiklos prie pasyvumo ir, antrajam stojus, aiškiai pastebime, kad pirmoji jau baigėsi. O mums gėrintis grožiu tokios veiklumo ir pasyvumo sekos neįmanoma įžvelgti, ir refleksija čia taip visiškai susilieja su jausmu, kad mes tariamės tiesiogiai jaučią formą. Taigi grožis, tiesa, mums yra *objektas*, nes refleksija yra sąlyga, reikalinga, kad mes jį pajustumė; tačiau drauge grožis yra ir *mūsų subjekto būklė*, nes jausmas yra sąlyga, leidžianti mums susikurti jo vaizdinį. Taigi grožis, tiesa, yra forma, nes mes ją apmąstome; tačiau kartu jis yra ir gyvybė, nes mes jį jaučiame. Trumpai tariant, jis yra drauge ir mūsų būklė, ir mūsų darbas.

esti susimaišę. Be to, nereikia manyti, kad kada nors būta vieno laiko, kai žmogus tvėrė vien šioje fizinėje būklėje, ir kito, kai jis iš tos būklės visai išsivadavo. Vos žmogus *pamato* kokįobjektą, jis jau nebėra vien fizinėje būklėje, o, matydamas objektą, iš tos fizinės būklės ir neištrūksta, nes juk matyti gali, tik naudodamasis juslėmis. Taigi tie trys momentai, apie kuriuos kalbėjau dvidešimt ketvirtojo laiško pradžioje, yra, apskritai žiūrint, trys skirtingos visos žmonijos ir paskiro žmogaus raidos epochos, tačiau juos galime išskirti ir suvokiant kokį nors objektą, taigi, trumpai tariant, jie yra būtina sąlyga bet kokio pažinimo, kurį mes pasiekiamo, naudodamiesi juslėmis.

Ir kaip tik todėl kad grožis yra ir viena, ir kita, jis mums yra kuo įtikimiausias įrodymas, kad pasyvumas neatmeta aktyvumo, materija – formos, kad apribojimas anaipol neatmeta begalybės; taigi, kad dėl būtinos fizinės žmogaus priklausomybės jo moralinė laisvė anaipol nėra atmetama. Grožis tatau įrodo, – ir turiu pridurti, kad *tik jis vienas* mums tatau gali įrodyti. Mat gėrintis tiesa arba logine vienove jautimas nebūtinai susijungęs su mintimi, jis atsitiktinai seka įkandin minties, todėl tai gali būti tiktai įrodymas, kad įkandin protingos prigimties gali sekti juslinė ir atvirksčiai, – tačiau tai nėra įrodymas, kad abi jos egzistuoja drauge, kad jos viena kitą veikia, kad jos absoliučiai ir būtinai yra sujungiamos. Veikiau net priešingai – iš tos aplinkybės, kad mąstant atmetamas jausmas, o jaučiant atmetama mintis, būtų galima daryti išvadą, kad šios dvi prigimtys yra *nesuderinamos*, – juk iš tikrųjų analitikai negali pateikti geresnio įrodymo, kad grynasis protas žmonijoje yra įgyvendinamas, išskyrus tą, kad jis būtinai reikalingas. Tačiau kadangi mėgaujantis grožiu arba *estetine vienove* iš tikrųjų vyksta materijos ir formos *susivienijimas* ir keitimasis vietomis, tai šitai kaip tik ir įrodomas abiejų prigimčių *suderinamumas*, begalybės realizavimas baigtinybėje, trumpai tariant, – iškilniausio žmogiškumo galimybė.

Taigi nebeturime trikti, ieškodami galimybės pereiti iš juslinės priklausomybės į moralinę laisvę, nes grožio pavidalu mums duotas atvejis, rodąs, kad toji laisvė ir toji priklausomybė gali egzistuoti visiškai drauge ir kad žmogus, siekdamas pasireikšti kaip dvasia, nebūtinai turi bėgti nuo materijos. Bet jeigu jis, kaip rodo grožio faktas, jau bendrijoje su juslių pasauliu yra laisvas ir jeigu laisvė yra kažkas absoliutu ir aukščiau juslių, kaip būtinai teigia pati jos sąvoka, tai nebegali kilti klausimo, kaip žmogui pavyksta iš ribotos būties pasikylėti iki absoliuto, mąstymu ir valia tapti priešprieša juslių pasauliui, nes tatau jau įvykę grožio atveju. Žodžiu, galima kelti klausimą, ne kaip žmogus nuo grožio pereina prie tiesos, kuri, kaip gebėjimas, grožyje jau slypi, o tik kaip jis skinasi kelią iš kasdienės tikrovės į estetinę, nuo paprastų gyvasties jausmų – prie grožio jausmų.

Vertė Antanas Gailius